

Economic Contributions of Colonizer Turkish Dervishes: An Analysis on Ömer Lütfi Barkan's "Colonizer Turkish Dervishes and Zaviyes"

*Kolonizatör Türk Dervişlerinin İktisadi Katkıları: Ömer
Lütfi Barkan'ın "Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler"i
Üzerine Bir Analiz*

Abstract

The colonizer Turkish dervishes made big contributions to the development of the establishment period of the Ottoman Empire. Ömer Lütfi Barkan's article which was examined in the study, explains these contributions and emphasizes the importance of the real activities of the colonizer Turkish dervishes in the religious, social and economic life. Although the subject title refers to normative historiography, it is obvious that Barkan's positivist historiography has been examined in the content.

Keywords: *Colonizer Turkish Dervishes, Ottoman Empire, economic life, positivist historiography*

Öz

Osmanlı İmparatorluğu kuruluş dönemi gelişmelerine kolonizatör Türk dervişlerinin önemli katkıları olmuştur. Çalışmada incelenen Ömer Lütfi Barkan'ın ilgili makalesinde de bu katkılar açıklanarak kolonizatör Türk dervişlerinin dini sosyal ve ekonomik hayattaki aktif faaliyetlerinin önemi üzerinde durulmuştur. Konu başlığı normatif tarihçiliği çağırırsa da, içerikte şüphe götürmez biçimde Barkan'ın pozitivist tarihçilikle açıklanacak tespitleri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Kolonizatör Türk dervişleri, Osmanlı İmparatorluğu, ekonomik hayat, pozitivist tarihçilik*

Aynur Önür Aslan

İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Sosyal
Bilimler Meslek Yüksekokulu, Dış Ticaret
Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye

Cite this article as: Aslan, A. (2021). Economic contributions of colonizer Turkish dervishes: An analysis on Ömer Lütfi Barkan's "Colonizer Turkish Dervishes and Zaviyes". *Journal of Business Administration and Social Studies*, 5(2), 65-69.

Corresponding author: Aynur ÖNÜR ASLAN

E-mail: aynuronur@istanbul.edu.tr

Received: October 2, 2020

Accepted: June 14, 2021

Available Online Date: August 4, 2021

Copyright©Author(s) - Available online at
www.j-ba-socstud.org
Content of this journal is licensed under a
Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0
International License.

Giriş

Ömer Lütfi Barkan, "Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler" adlı makalesinde var olan koşullar içinde, dervişlerin çok yönlü etkisini ortaya koymuş ve Fuad Köprülü'nün görüşlerini ve orijinal birçok tarihi belgeyi dayanak olarak kullanmıştır. İlgili makalenin değerlendirmesini de içeren bu çalışmada ise konu başlığı normatif tarihçiliği çağırırsa da, içerikte şüphe götürmez biçimde Barkan'ın pozitivist tarihçilikle açıklanacak tespitleri incelenmiştir. Çalışmada; literatür araştırması, doküman analizi, akademik örnek incelemeleri vb. nitel araştırma yöntemlerinden ve sosyal bilimler analiz tekniklerinden yararlanılmıştır.

Ömer Lütfi Barkan'ın çalışması son dönemde belleklerde yer eden tekke ve zaviyelerin pasifize olmuş, dünyevi işlerden tümüyle uzak dervişleri yerine, Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşunda (13. yy) batı yönlü gerçekleşen İslam fetihleri (gaza-cihat) sonrası büyük kolonizasyon (yerleşme) faaliyeti içinde çok farklı nitelendirilmesi gereken dervişlerin varlığına dikkat çekmiştir.

Dervişlerin her alanda etkin faaliyetlerinin gerçekleştiği ve Osmanlı Devleti'nin bir uç beyliğinden büyük bir devlet olma yolundaki yükselişini sağladığı "Kuruluş Dönemi" bu anlamda dikkatle incelenmelidir. Dervişler kuruluş dönemine zemin oluşturan en önemli gruplar içinde gösterilir. Dolayısıyla öncelikle ilgili dönem sosyal ve ekonomik şartlarıyla incelenecek ve dervişlere yönelik Barkan'ın özellikle üzerinde durduğu faaliyet alanları ile dervişlerin ekonomik ve sosyal hayattaki önemli etkilerine ilişkin açıklamaları dönemin şartlarıyla birlikte değerlendirilecektir.

Osmanlı Devleti, üç kıtaya yayılmış ve bir hanedan yönetiminde dünyanın en uzun yaşayan devletidir. Fetihçidir, sömürgeci değildir. Çok ulusludur (kozmpolit) ve hakimiyetindeki uluslara adalet ve hoşgörü politikası (istimalet) uygulamıştır. Osmanlı Beyliği'nin kuruluş döneminde hızla yükselmesinde, kısa sürede büyüme ve gelişme sağlamasında rol alan avantaj ve etkenleri aşağıdaki şekilde özetlemek faydalı olacaktır. Bu avantajların başlıcaları:

- Coğrafi konumun getirdiği avantajlar, Bizans sınırında kurulması, Anadolu'nun merkezindeki Moğol baskısından uzak oluşu, Beylik çatışmalarının dışında kalışı, Marmara'nın ekonomik potansiyelinin yüksek oluşu (Göçebe Türkmenlerin hayvancılık faaliyetleri ve tarımsal faaliyet beklentisini karşılaması),
- Kolonizatör dervişlerin kuruluş dönemine her alanda zemin hazırlayıcı etkin örgütlenme faaliyetleri,
- Osmanlı Beyliği'nin Türkmen göçü alışı ve Batı yönlü fetih hareketi doğrultusunda Bizans ve Balkanlar'a yönelik gaza-cihad faaliyetlerinin başlaması,
- Rumeli'nin fethi veiskan siyasetiyle (kolonizasyon) Rumeli topraklarının Türkleştirilmesi,
- Fethedilen topraklarda Ahilik ile zanaat alanında, tımarla tarımsal alanda ekonomik teşkilatlanmanın temellenmesi,
- Anadolu'da Gazıyan-ı Rum, Ahiyan-ı Rum, Bacıyan-ı Rum gibi, sosyal, iktisadi ve askeri grupların oluşumu,
- Orhan Beyden itibaren teşkilatlanma çalışmalarına önem verilmesi (devletin kısa sürede tüm kurum ve kuruluşlarıyla her alanda mükemmel bir şekilde örgütlenmesi),
- Adaletli ve hoşgörülü yönetim anlayışı (istimalet politikası),
- Veraset sisteminin ortadan kalkmasıyla hakimiyetin tek elde toplanarak merkezi otoritenin tam olarak sağlanması,
- Sancağa çıkma geleneğiyle deneyimli ve yetenekli padişahların yetişmesi,
- Tımar sistemi,
- Kuruluş döneminde Anadolu'nun durumu (Kösedağ Savaşı sonrası Moğol baskısı altında etkisiz bir Anadolu Selçuklu devleti vardır. Anadolu Türk Birliği parçalanmıştır),
- Kuruluş döneminde Balkanlar'ın durumu (Merkezi otorite ve güçlü devlet yapısı yoktur. Derebeylik denilen küçük devletçikler yaygındır. -Bulgar, Sırp, Macar Krallıkları, Bosna-Hersek, Arnavutluk Beylikleri, Eflak-BoğdanVoyvadalıkları) ve
- Kuruluş döneminde Bizans'ın durumudur (Taht ve mezhep kavgaları nedeniyle merkezi otoritesi zayıflamış bir Bizans vardır. Bu durum itibarıyla de İslam fetihçiliğine açıktır).

Ortodoks olan Bizans'ın erimesi Bulgarlar, Sırlar, Macarlar gibi toplumlarda tepki yarattı ve oluşan otorite boşluğu sebebiyle de Osmanlıların ilerlemesi kolaylaştı (Demir, 2017). Özetle Anadolu, Balkanlar ve Bizans'ın durumu, kuruluş döneminde Osmanlı'nın fetihlerini kolaylaştırmıştır.

Kolonizatör Türk Dervişleri ve Ahi Teşkilatının İktisadi Hayat ve Devlet Oluşumundaki Rolü

Türklerin Anadolu'da uçlara kadar gelişi, Rumeli topraklarının fethi, fetih sonrası toprakların işlenerek ekonomiye kazandırılması, Ahilik teşkilatıyla ortaya çıkan el üretimine dayalı sanayi kolları üreticileri (zanaat erbabı da denilen meslek kolları-loncalar-) ile tüketici arasında adaletin ve dengenin kurulması, ticaretin canlandırılması vb. pek çok faaliyette kolonizatör Türk dervişlerinin Osmanlı kuruluş döneminde hareketli Türk kitleleri önünde toplum önderleri olarak kılavuzluk eden aktif unsurlar oldukları görülmektedir. Abdal-alperen denilen savaşçı dervişler, İç Anadolu ve Marmara'da Osmanlı Beylik devletinin bünyesinde büyük fetih hareketi gerçekleştirmişlerdir (Abdal Musa, Geyikli Baba, Karaca Ahmet ve Selahaddin Buhari örneklerinde görüleceği gibi). Abdal-alperenler, fethedilen bölgelerin İslamlaşması, Türkleşmesi, iskanı ile tarım ve zanaat alanında ekonomiye kazandırılması süreçlerinde önemli rol oynamışlardır.

Ömer Lütfi Barkan'a göre, Osmanlı'nın küçük bir uç beyliğinden tarihin akışını değiştiren büyük bir devlet olma yolundaki yükselişine ilgili günümüze kadar pek çok eksik, yanlış araştırmalar ya da geleceğe, kısır yaklaşımlar ortaya konmuştur. Padişahların güçlü iradesi,

hanedanın ilahi seçilmişliği, Osman Bey'in rüyası ve konuya yönelik bazı Batılı tarihçilerin subjektif, dar, çok yönlülükten uzak bir bakış sergilediklerini görüyoruz. Örneğin Herbert Adams Gibbons gibi birço batılı tarihçi, dört yüz çadırla sürülerini otlatmak için bir aşiretin, Türk-İslam dünyasından uzakta bir noktada çoğalarak düzenli bir ordu ve tek başına büyük bir devlet kuramayacağı yönünde hemfikir olmuştur (Barkan, 2015).

Buradan hareketle Gibbons, hiçbir gerçekçi temele dayanmayan, İslamlaşmış Rumların oluşturduğu bir Osmanlı milleti görüşünü savunarak, Osmanlı devletinin kuruluşu ve yükselişini İslamlaşmış Osmanlı Rumları ve Bizans teşkilatıyla açıklamıştır (Barkan, 1942). Konuyla (kuruluş meselesiyle) ilgili, bu görüşlerin anlamsızlığı, Fuat Köprülü'nün bir kadro ve disiplin içinde, 12. ve 13. yy arşiv belgelerini işlediği araştırmalarında birçok etkenle açıklanarak bilim dünyasına kanıtlanmıştır.

Osmanlı tarihinde her olay, Anadolu'daki siyasi, sosyal, ekonomik ve dini koşullar içinde dış etkenlerle oluşmuştur. Anadolu ve Rumeli'nin Türkleşmesi ise, Selçuklular döneminde Moğol istilasıyla başlayan ve batı yönlü devam eden Türk göçünün yerleşme politikası (kolonizasyon) kapsamında değerlendirilmesiyle gerçekleşmiştir. Moğollar, halkları ve ordularıyla Batıya doğru ilerlediğinde, Anadolu sınırları, Orta Asya- İran (Horasan), Suriye-Rusya dahilindeki tüm Türk İslam unsurlarına açılmıştır. Yalnız göçebeler değil, şehirli yerleşik kesim de (ulema, zanaat sahibi ve tarikat önderleri, şeyhler, İslam irfanını yayıcı rol üstlenen dervişler) alp -alperen olarak adlandırılan üst düzey komutanlar ve kahramanlar öncülüğünde Anadolu Selçuklu yönetimini ele geçiren Moğol baskısı sonrası İslam fetihçiliği ile daha da batıya (uçlara) yönelmiştir. Bu gelişmeler yaşanmasaydı daha büyük karışıklıklarla, var olan sosyal düzen tamamen yok olabilirdi. Ayrıca genel Anadolu nüfusuyla sentezlenen bu göçebe kitleler, sadece hayvancılıkla uğraşan dağınık topluluklar değildi. Geniş bir teşkilat içinde birbirine bağlı büyük bir askeri güç olarak yapılanarak uçlarda Osmanlı'nın (Bizans aleyhine) gaza cihad anlayışının esas uygulayıcıları haline gelmişlerdir. Uçtaki bu dinamik demografik yapıyla Osmanlı Devleti'nin teşekkülü gerçekleşecektir. Ayrıca o döneme kadar Fuat Köprülü'nün bu tespitleri, Türklerin büyük bir devlet kurmak için ihtiyaç duyduğu kuvvetleri ile akıl/siyaset adamlarını nereden bulduklarını göstermek açısından çok değerlidir. Büyük bir devlet olmaya uzanan yolda batılı tarihçiler tarafından önemli roller üstlendikleri düşünülen Osmanlılaştırılmış Bizanslılar (Rumlar) ve devşirmeler (İslamlaştırılarak devlet teşkilatında görevlendirilen yabancı unsurlar) devlet teşkilatında aslında 15.yy'dan sonra güçlenmişlerdir ve Anadolu'da o döneme kadar kitlesel İslamlaştırma da yoktur. Osmanlı kuruluş dönemi siyasi teşkilatı, Selçuklu ve Moğol- İlhanlı geleneklerine göre, Türk aristokrasisi ve memurlarıyla işlemiş, devletin yükselişe geçişinde ise Ahilik teşkilatı esas önemli mihenk taşı haline gelmiştir. Bu noktada Ahilik yapılanmasını en dikkat çekici ve temel özellikleri ile birlikte aşağıdaki gibi açabiliriz. Ahilik,

- Tüm Türk-İslam dünyasına yayılmış ve Osmanlı'nın Türk-İslam devletleri ile temasını sağlayan, esnaf arasında ekonomik birlik ve mesleki dayanışma rolü üstlenen,
- Gaziler-Abdallar (Horasan dervişleri) liderliğinde, halkı sosyo-ekonomik, hukuki, dini bir düzen içinde tutan ve gaza-cihat yönünde harekete geçiren,
- Rum ilini fütihat öncesi Türk dervişleriyle İslamlaştırıp manen fetheden,
- Belirli tarikatlar şeklinde örgütlenmiş (ortak ibadet yeri de olan),
- Güçlü ve yaygın bir orta sınıf oluşturarak Türk toplumunu ekonomiden kalkanıran, refah seviyesini yükselten güçlü bir yapılanmadır (Hazar, 1990).

Aynı dönemlerde Batı'da da çalışma hayatına dair örgütlenmeler mevcuttur. Ancak batıdaki Bizans loncaları, işverenler ve patronlar tarafından çalışanların çalışma hayatına dair bir takım fonksiyonlarını sağlamaya yönelik olarak kurulmuştur. Buna karşılık Ahi Birlikleri, devlet otoritesi dışında tamamen ustalar arasındaki bir işbirliği olarak çalışanların ve tüketicinin hatta toplumun ve tabiatın hakkını koruyacak bir sosyal güvenlik mekanizması şeklinde örgütlenmiştir (Durak & Yücel, 2010). Kuruluşta, önemli kişilerin Ahilik mensubu oluşu, ilk piyade üniformasının ahi üniforması oluşu, yeniçeriler için Ahi başlığı seçilmiş olması, teşkilatın önemine vurgu yapan dikkat çekici örneklerdir. Ahiliğin ayrıca Anadolu'ya büyük göçü batı yönlü iskan siyaseti kapsamında değerlendiren, Osmanlı devletinin Türk damgasıyla kuruluşunda ve askeri-siyaset kadrolarının oluşumunda önemli bir güç olduğu unutulmamalıdır. Ahilik, "kardeş" anlamında Arapçada "ahî" kavramının karşılığı olup Arap-Fars tesirinde "fütüvvet" hareketinin Anadolu'daki teşkilatlanmasını ifade eder. Bir diğer görüş ise Ahiliği "eli açık ve cömert" anlamında Türkçe "akı" kelimesiyle açıklar ki buna göre teşkilatın kaynağı bizzat Anadolu Türkmenleridir (Çağatay, 1974).

Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyelerin Faaliyetleri

Dervişler ve zaviyeler Osmanlı devletinin kuruluşunda batı yönlü akışın öncüsü gibi durmaktadır. Zaviyelerle Anadolu'ya göçle gelip yerleşen kolonizatör Türk dervişleri (Osmanlı'nın son dönemdeki rollerinden çok farklı bir rol üstlenmiş olan dervişler), Türk-Moğol şamanizminin ekisiyle memleketlerinin örf, adet, gelenek, görenek ve dinsel tutumlarını da Anadolu'ya getirmiştir. Anadolu'ya yeni yerleşen Türk halklarının sosyal, siyasal ve ekonomik hayatının şekillenmesinde önemli rol oynamışlardır. Siyasi nüfuzlarını padişahların hizmetinde kullanan, padişahlara nasihat veren, Türkmenlere telkinde bulunan, köylerde bizzat çalışarak tarım arazileri açan ve bu arazileri üretime kazandıran dervişlerin hayatını ve onları bu faaliyetlere iten manevi gücü anlamak büyük önem kazanmaktadır.

Şeyh Edebalı, dönemin önemli derviş-şeyhleri arasında en dikkat çekenidir. Öyle anlaşıyor ki, sonradan kurucu Osman'ın rüyasını yorumlayan nüfuzlu ve zengin Edebalı'ye bazı verimli güzel bölgeler verilmişti. (Rüyada şeyhin kucağından çıkan bir ay, Osman'ın konyuna girmekte ve oradan gölgesi bütün alemleri tutan bir ağaç halinde yükselmektedir. Bu rüyayı siyasal bir yorumla, bir dünya devletinin doğuşu olarak değerlendiren şeyh, belki de önceki büyük Türk devletlerinin devamı olacak Osmanlı devletinin kuruluşuna yönelik Osman Bey'i hazırlamaktadır). Hatta karşılıklı yapılan gerçek bir anlaşma gibi, Osman Bey sıkı ilişkiler kurduğu ve nüfuzundan yararlandığı Şeyh Edebalı'ye ve onun müritlerine padişah olduktan sonra, toprak-mevki vaadinde bulunmuştur ancak yine de Osmanlı devletinin yükselişinde, Ahi Teşkilatı mensubu Türk dervişlerinin çok yönlü etkisini yalnız bu sınırlılıkta açıklamak haksızlık olacaktır. İmparatorluğun kuruluş meselesini incelerken, Ahi Teşkilatının çok yönlü etkisiyle büyük rolü açıktır. Kolonizatör Türk dervişleri-Ahi şeyhleri, kurdukları tarikat oluşumlarıyla (zaviyeler), köylerden başlayarak memleketin imarı ve iskanında bizzat çalıştıkları toprakların ekonomiyi kazandırılmasında, bölgesel asayişin sağlanmasında, Anadolu gibi Rumeli'nin de Türkleşmesi ve İslamlaşmasında, etkin yönlü iskan hareketinde halkı tetikleyici dinamik yapılarıyla öncü güçlerdir. Ayrıca Osmanlı'nın zaman zaman özellikle tüccar sınıfına verdikleri inisiyatif ve desteğin de Batı Avrupa'daki merkantilist devletlerle paralellik taşıdığı görülmektedir. Özellikle kaliteli mal üretiminin denetimi sürecinde esnaf ve zanaatkarlar üzerindeki sıkı kontrolleriyle Batılı merkantilist devletlerden farklılaşan Osmanlıların, tüccarlar konusunda esnek bir yaklaşıma sahip oldukları bilinmektedir (Bulut, 2012). Ayrıca Ahilik sadece dini çalışmalar içinde atalet ve kısır döngüye hapsolmuş ve devlet içinde bir memuriyete dönüşmüş (parasitizme teslim) durağan tarikatlardan çok farklıdır. Hatta diğer tüm Türk beyliklerinin yapılanmasında, kolonizatör Türk dervişler ve onların

oluşturduğu zaviyeler, öncüsü oldukları Türk göçüyle birlikte batı yönlü ilerlemiş ve çoğalmışlardır. Büyük işlevsellikleriyle dikkat çeken bu yapılar (zaviyeler), bizzat Osmanlı'da ilk padişahlar tarafından mevcut haliyle korunmuş ve yerleşikliğe yeni açılan yerlerde de açılması desteklenmiştir (Barkan, 1942). Türbeler ve mezarlar, genellikle bir takım hayır işleri ve genel hizmetlere tahsis edilen gelirlerle vakıflandırılmıştır. Türbelerde hayır amaçlı çeşmeler olduğu gibi, vakıflar aracılığıyla yiyecek, giyecek, yatacak yer temin edilerek daha büyük çaplı hizmetler veren türbeler de vardır. Türbelerin etrafında konumlanan zaviyeler ise daha farklı bir içeriği olan kurumlardır. Yeni açılan bölgelere yerleşen Türkmenlerin teşkilatlanma merkezidir. Zaviyelere adını veren sorumlu kolonizatör derviş ve şeyhler de o bölgede göçebe Türkmenlerin içindedir ve onların öncüleridir.

Derviş ve şeyhler için geldikleri yeni bir bölgede zaviye inşa etmek, bölgenin inanç, asayiş, imar ve iskan ortamını oluşturmak kadar kendi ailesiyle ayrıcalıklı konumunu koruması için de gereklidir. Bir anlamda zaviyelerin kuruluşuyla bir hizmet kuruluşu ortaya çıkmıştır.

"Esası itibarıyla dinî-tasavvufî bir müessese olan zâviyeler, Osmanlı Devletinin ilk devirlerinde daha çok sosyal, siyasî ve iktisadî tarafıyla önemsenmiştir" (Baltacı, 2019).

Zaviyelerin özellikle devlet tarafından desteklenerek sarp bölgelerde tesis edildiği ve buralarda jandarma karakolu gibi bir işlev sergiledikleri bilinmektedir. Diğer açıdan da dervişlerin bu sarp bölgelerde bile çalışarak toprakları işleyen girişimciler gibi bir misyon üstlendikleri görülmektedir. Böylece ahilerin eşkiyaya karşı Türkmen köylerini koruyan bir güvenlik unsuru olduğu da düşünülebilir. Ahilerin emri altındaki gençlik teşkilatı da silah kullanabildiğinden, Ankara Ahilerinde (Eratna Beyliği) olduğu gibi siyasi bağımsızlık ve sağlam bir teşkilat ortaya koyulabiliyordu.

Şeyh ve dervişler boş toprak bulup yerleşmek, işledikleri toprakların gelirine karşılık devlete ait birtakım görevleri (yolculara ve nakliyata yardım etmek gibi) yerine getirmekle yükümlü iç kolonizasyondan sorumlu etkin kişiler olarak görülmektedir. Bunlara ayrıcalıklı durumların sağlanması için, zaviyelerin en tenha, en gerekli yerlerde açılması ve başta güvenlik olmak üzere beklenen tüm hizmetleri kesintisiz sağlanması beklenirdi. Aksi durumda zaviyeler (yolculara hizmette kusuru bulunan) ilgili derviş şeyhten alınarak bir başkasına devredilirdi. Böylelikle şeyh ve dervişler, süreç içinde devletin kendiliğinden işleyen iskan ve kolonizasyon biçimi olmaktan çıkarak genel bir hizmet kuruluşuna dönüşen zaviyelerin resmi memurları olacaktırlar.

Şeyhler ve Bektaşî dedeleri ayrıca küçük zaviyelerin değil, zaviyelerin çok daha büyük-iddialı hali olan tekke ve kervansarayların da başında bulunmaktaydı. Bir anlamda tekke-kervansaray ve zaviye arasında bir görev birliği ortaya çıkmıştı.

Zaviye şeyhliklerinin çoğunluğu, o zaviyeyi kuranların evlatları elinde, "evlatlık vakıf" olarak bulunurdu. Ancak herhangi bir suistimalde, "evlatlık vakıftan" "amme vakfına" dönüşümün gerçekleştirildiği de bilinmektedir. Ayrıca 13.yy'da kadın tekke şeyhlerinin ortaya çıkışı, Hacı Bektaş'ın tarikatı Bacıyanı Rum dervişlerinden Kadıncık ana Fatma'ya (tüm kerametini göstererek) devretmesi, kadın şeyhlerin Anadolu'daki etkinliğini göstermesi açısından ilginç bir ayrıntıdır.

Genel olarak birçok dervişin birlikte çalışıp birlikte yiyerek ortak bir hayat yaşamak için bir araya geldiği aşınadır. Hatta Rumeli'deki dervişlerin çalışarak elde ettiği ürünleri iki gözlü bir ambarda saklayarak ambarın bir gözünü kendi ihtiyaçları için, diğer gözünü de tamamen yolcu ve fakirlere ayırdıkları bilinmektedir. Buradan hareketle, zaviye ve tekelerin sosyal yardımlaşma tesislerinin imar-iskan aracı olması kadar,

yerel unsurlar için de emniyet, üretim ve kesin yerleşim gerçekleştiren, kitleleri yönlendiren, devletin güçlü ve çok işlevli kurumları olarak ortaya çıkışı şüphe götürmez bir gerçektir.

Kolonizatör Türk Dervişlerinin İktisadi Katkıları

Kolonizatör Türk dervişleri, ticari alanda devlet adına silahlı güçleriyle ticaret yollarının güvenliğini sağlamış, Osmanlı devletinin teşekkülünde ticari akışı ve önemli ticari etkinlikleri gerçekleştirmişlerdir. Zanaat alanıyla bağdaştırılan esnaf teşkilatında, bir başka deyişle el üretimine dayalı küçük sanayi yapılanmasında, Ahilik ile ekonomik anlamda daha etkin ve güçlü faaliyetler gerçekleştirmeyi başarmışlardır. Ahilik kurumu bünyesinde, seçilen tüm meslek gruplarını tek bir çatı altında toplayarak tekel gücünü kazandırmışlardır. Günümüz esnaf ve sanatkarlar odasında olduğu gibi küçük esnaf grupları için bir güvence oluşturmuş, standart bir kalite-fiyat döngüsü yaratarak günümüzdeki tüketici hakları derneklerinin amacı olan tüketici haklarını korumada önemli adımlar atmışlardır. Kolonizatör Türk dervişleri aynı zamanda tarımsal alanda da çok önemli faaliyetlerde bulunmuş, bu süreçte ise iktisadi hayatı canlandırmış ve geliştirmiştir. Tarımsal alanda tımar sisteminin geliştirilmesinden önce toprakların işletilmesinde tımara benzer bir sistem ortaya koymuşlardır. Göçebe Türkmen kesimleri hızla yerleşik düzene sokarak tarım alanında gerçekleştirdiği bu güçlü örgütlenmeyle yaşanması muhtemel istihdam sorununu başlamadan önlemiş, üretimde sürekliliği sağlamışlardır.

İktisadi hayattaki bu etkinliklerini, sosyo-kültürel, askeri ve siyasi alanda da sürdüren kolonizatör dervişler, aynı zamanda Osmanlı Beyliği'nin devletleşme sürecindeki teşkilatlanma boşluğunu her alanda ani teşkilatlanma başarısıyla kapatmıştır. Fethedilen yerlerdeki halkı, Osmanlı Beyliği'ne bağlayarak kalıcı bir fetihçilik ortaya koymuştur. Osmanlı Beyliği'nin gaza-cihad anlayışından hareketle sürekli Batı yönlü büyümesinde ve bir Dünya devleti haline gelmesinde gerekli zemin için çalışma içinde açıklanan tüm teşkilatlanma ve önderlik faaliyetleri ile önemli katkılarda bulunmuşlardır.

Sonuç

Kolonizatör Türk Dervişlerinin, çalışma kapsamında ele alınan tüm bilgi ve analizler ışığında;

- Müslüman Türk kitleler için öncü olan (dini söylemlerle halkı yönlendiren),
- Yaşamın her alanında faal olan (ekonomi ve üretime doğrudan katılan, sosyal yardımlaşmayı sağlayan, silahlı güçler olarak yerel yönetim ve güvenliği sağlayan),
- Kolonizatör (fetihlerde kalıcılığı kesin yerleşimi ortaya çıkaran) ve dinamik unsurları ön plana çıkaran kılavuz kişiler olduğunu tespit edebiliriz.

Mistik yönleriyle zaviye, tekke ve ahilik yapıları içinde konumlanan kolonizatör dervişlerin, dönemin (13.yy) tüm ekonomik etkinlikleri üzerinde (tarımda, ticarete, zanaatta) belirleyici rol oynadıkları da rahatlıkla ifade edilebilir. Hatta devletin hizmetindeki bazı dervişler vergi verirken bazıları da tımar sistemini çağrıştıran biçimde belli hizmetleri yerine getirmek şartıyla vergiden muaf olmuşlardır. Bu noktada kolonizatör Türk dervişlerinin vergi politikasında da belirleyici rol üstlendiği görülmektedir.

Ahilik teşkilatı sayesinde şeyhler bulundukları bölgenin yönetiminde etkili olarak siyasi avantaj da yaratmışlardır. Esnafın (zanaat erbabının) üretiminde kalite ve fiyat standardını oluşturmuş, tüketici haklarını korumuştur. Ayrıca silahlı gruplar olarak bulundukları bölgenin

asayişini de sağlamışlardır. Böylece yeni fethedilen yerlerde ani örgütlenmeler daha kolay gerçekleştirilebilmiştir.

Ahilik, zanaati tekelleştiren, hiyerarşik yapı, dinsel nitelikli bir meslek örgütlenmesi şeklini almıştır. Tımar sisteminde ise devlete başta siyasi ve ekonomik alanlarda olmak üzere, askeri ve sosyal pek çok alanda avantajlar sağlanmıştır. Kendiliğinden yerel yönetim gerçekleşmiş, en ücra yerler dahi merkezi yönetime bağlanmıştır. Bunun dışında her an savaşa hazır muazzam bir ordu oluşmuştur. Savaş dışı dönemlerde tımar askerleriyle bölgesel asayiş sağlanmıştır. Yine dervişlerin etkin rol aldığı tımar sistemi sayesinde üretim ve vergi akışında süreklilik sağlanmış, işsizlik önlenmiştir. Sürekli üretimle, kesin yerleşim sağlanmış, köyden kente göç önlenmiştir.

Ömer Lütfi Barkan, "Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler" adlı araştırmasında özetle var olan koşullar içinde, dervişlerin çok yönlü etkisini ortaya koymuştur. Çalışmasını gerçekleştirirken Fuad Köprülü'nün görüşlerini ve orijinal birçok tarihi belgeyi dayanak olarak kullanmıştır.

Ömer Lütfi Barkan'ın çalışması son dönemde belleklerde yer eden tekke ve zaviyelerin pasifize olmuş, dünyevi işlerden tümüyle uzak dervişleri yerine, Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşunda (13. yy) batı yönlü gerçekleşen İslam fetihleri (gaza-cihat) sonrası büyük kolonizasyon (yerleşme) faaliyeti içinde çok farklı nitelendirilmesi gereken dervişlerin varlığına dikkat çekmiştir.

Konu başlığı normatif tarihçiliği çağırırsa da, içerikte şüphe götürmez biçimde Barkan'ın pozitivist tarihçilikle açıklanacak tespitlerine ulaşmaktayız. Tüm bu bilgilerden hareketle, Barkan'ın bu araştırmasında dervişlerin, Osmanlı Devleti'nin kurulduğu dönemde yaşamın tüm alanlarında (siyasi, ekonomik, sosyal, dini, askeri) devletin teşkilat açığını kapatarak, Osmanlı için yükselişte ve büyük bir devlet olma yoluna geçişte itici bir güç olduğu sonucu açıkça ortaya çıkarılmaktadır.

Osmanlı Devleti'nin iktisadi hayatında tüm uygulamalar normatif temeller üzerine inşa edilse de pozitivist iktisatçılığın izleri ve uygulamaları da döneme özellikle kolonizatör dervişler ve ahilik sistemiyle damgasını vurmuştur. Dünyada üretim ve fiyatlama üzerinde oluşturulan standartların ilk yazılı örneği dahi Osmanlı Devleti'nde görülmektedir. Çalışmada sayılan kolonizatör dervişlerin ekonomik faaliyetleri ise iktisadi hayatta pozitivist yaklaşım ve uygulamaların da kullanıldığını, belli kurallar ve esasların titizlikle belirlenerek ekonomik hayata yön verildiğini göstermektedir. Osmanlı devlet ekonomisinde iase, gelenekçilik ve fiskalizm ilkeleri ağırlıklı olarak uygulanmıştır (Peker, 2015). Ancak kuruluş devrinde dahi görülen pozitivist ekonomik faaliyetler ve bu faaliyetlerin büyük bir devlet olma yolunda yükselişte hazırladığı zemin göz ardı edilemez.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Kaynaklar

- Baltacı, H. (2019). Ömer Lütfi barkan'ın "kolonizatörtürk dervişleri ve zaviyeler"i üzerine değerlendirmeler. *Akademik Dergisi*, 6, 93-126.
- Barkan, Ö. (1942). Osmanlı İmparatorluğu'nda bir iskân ve kolonizasyon metodu olarak vakıflar ve temlikleri: İstila devirlerinin kolonizatör Türk dervişleri ve zâviyeler. *Vakıflar Dergisi*, 2, 279-386.
- Barkan, Ö. (2015). İstila devirlerinin kolonizatör Türk dervişleri ve zaviyeler. *İnsan ve İnsan Bilim Kültür Sanat ve Düşünce Dergisi*, 2(5), 5-37.
- Bulut, M. (2012). Osmanlı ekonomi politikası'na yeniden bir bakış. *Ahmet Yesevi Üniversitesi Bilig Dergisi*, 62, 63-94.
- Çağatay, N. (1974). *Bir Türk kurumu Olan Ahilik*. Ankara: TTK Yayınları.
- Demir, Y. (2017). Osmanlı Devletinin kuruluşu ve Bizans-Avrupa ekseninde cereyan eden münasebetler. *İHYA Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 54-91.
- Durak, İ., & Yücel, A. (2010). Ahiliğin sosyo-ekonomik etkileri ve günümüze yansımaları. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(2), 151-168.
- Hazar, A. (1990). Ahilik sisteminde temel işletmecilik kuralları ve günümüz türk işletmeciliğine kazandırılması ile ilgili bir model yaklaşımı [PhD Thesis]. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Peker, H. (2015). Avrupa'da merkantilist uygulamalar ve Osmanlı ekonomisi ile bir karşılaştırma. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(1), 1-12.